

TAAI ONKRUID

**Zeven Limburgse
gemeenten stoppen
met het gebruik van gif**

Wie volgt?

Taai onkruid

Zeven Limburgse gemeenten stoppen
met het gebruik van gif

Wie volgt?

Het project 'Gifvrije onkruidbestrijding door gemeenten' is een
uitwerking van het Gemeenschappelijk Actieprogramma Diffuse Bronnen in Limburg.

COLOFON

Dit evaluatierapport van het project 'Gifvrije onkruidbestrijding Limburg' is tot stand gekomen in opdracht van het Zuiveringschap Limburg, Provincie Limburg, Rijkswaterstaat Directie Limburg, Waterleiding Maatschappij Limburg en de gemeenten Echt-Susteren, Heerlen, Helden, Maastricht, Roerdalen, Roermond en Venlo. Het project maakt deel uit van het Gemeenschappelijk Actieprogramma Diffuse Bronnen in Limburg.

Projectleider	François Kroes (Zuiveringschap Limburg)
Begeleidingscommissie	François Kroes/Harry Tolkamp (Zuiveringschap Limburg) Harry van Huet/Erika Frankhuizen (Provincie Limburg) Lea Crijns/Roel Kwanten (Rijkswaterstaat Directie Limburg) Huub Hamers (Waterleiding Maatschappij Limburg) Jan Schmits/Rolf Heikens (gemeente Echt-Susteren) Ruud Boereboom (gemeente Helden) Roger Hamelaers/Math Poeth (gemeente Heerlen) Charles Remeijers (gemeente Maastricht) Math van Bommel (gemeente Roerdalen) Jet Wimmers/Joke Polak (gemeente Roermond) Dion Nijskens (gemeente Venlo)
Adviseurs	Joop Spijker (Alterra), Jan Hekman, Karin Jansen (Eco Consult), Marieke Teunissen (IPC Groene Ruimte), Ruud Mantingh (DLV adviesgroep nv)
Auteurs/eindredactie	François Kroes, Lea Crijns, Joop Spijker
Vormgeving	Profil Corporate Communications bv Roermond
Fotografie en illustraties	Zuiveringschap Limburg, Alterra, John Peters, Arie Koster
Voor meer informatie:	Zuiveringschap Limburg, Afdeling Waterkwaliteitsbeheer Postbus 314, 6040 AH Roermond Telefoon: 0475-394444
Na 1 januari 2004	Waterschap Peel en Maasvallei, Afdeling Beleid, Onderzoek en Advies Telefoon: 077-3891111 Waterschap Roer en Overmaas, Afdeling Beleid, Onderzoek en Advies Telefoon: 046-4205700

© Juni 2003

VOORWOORD

In Limburg is de laatste decennia veel succes geboekt met het verbeteren van de waterkwaliteit. Dit is met name te danken aan een gestructureerde aanpak bij de sanering van de puntbronnen door de waterkwaliteitsbeheerders. Uit waterkwaliteitsonderzoek blijkt dat de meeste oppervlaktewateren (nog) niet voldoen aan de normen. Probleemstoffen in oppervlaktewater zijn onder andere chemische onkruidbestrijdingsmiddelen. De bestrijdingsmiddelen worden gebruikt in de landbouwsector, op openbare wegen en openbaar groen, en door bedrijven en particulieren. Met name het gebruik van chemische middelen door de gemeenten leidt tot hoge concentraties in oppervlaktewater omdat bij regenval de middelen direct of via de riole-ring afspoelen naar het oppervlaktewater.

Hoe kunnen we dit nu voorkomen, zult u nu denken? Een kind uit de gemeente Helden had de oplossing al klaar. "Jullie moeten gewoon de stoep hoger leggen want dan kan het onkruid er niet bovenuit groeien". Helaas is de oplossing in de praktijk iets minder gemakkelijk. De waterbeheerders in Limburg hebben daarom hun krachten gebundeld om de gemeenten hierbij te helpen. In 2001 hebben we samen met Provincie, Rijkswaterstaat, Waterleiding Maatschappij Limburg en de gemeenten Echt-Susteren, Heerlen, Helden, Horst a/d Maas, Maastricht, Roerdalen, Roermond en Venlo het project Gifvrije onkruidbestrijding door gemeenten opgestart. Het project is een uitwerking van de provinciale aanpak van diffuse bronnen. Gedurende de looptijd van het project zijn de consequenties van het gifvrij onkruid bestrijden in beeld gebracht en is ervaring opgedaan met de alternatieve methoden. Ter ondersteuning van het omschakelproces is het handboek 'Gifvrije onkruidbestrijding door gemeenten' opgesteld. Dit handboek kan door elke gemeente worden gebruikt als leidraad bij de omschakeling naar een gifvrij onkruidbeheer. Dit handboek is in 2002 breed verspreid onder de Limburgse gemeenten.

Het project is inmiddels afgerond en in deze notitie hebben we de belangrijkste succesfactoren, valkuilen en conclusies op een rijtje gezet. Als voorzitter van de stuurgroep 'Gifvrije onkruidbestrijding in Limburg' hoop ik, mede namens de overige leden van de stuurgroep en de ambtelijke werkgroep, dat de notitie samen met het handboek u voldoende handvatten biedt om op korte termijn en effectieve wijze om te kunnen schakelen naar een gifvrij beheer van de openbare ruimte. Ik hoop dat u dat dit omschakelproces net zo voortvarend en enthousiast oppakt als de projectleiders en bestuurders van de deelnemende gemeenten.

De voorzitter van de bestuurlijke begeleidingsgroep,

ir. H.A. van Alderwegen
Voorzitter Zuiveringschap Limburg

TAAI ONKRUID

INHOUDSOPGAVE

COLOFON	Blz. 04
VOORWOORD	Blz. 05
INHOUDSOPGAVE	Blz. 07
1. INLEIDING	Blz. 09
2. RESULTATEN PROJECT GIFVRIJE ONKRUIDBESTRIJDING LIMBURGSE GEMEENTEN	Blz. 15
3. RESULTATEN ENQUÊTE 'ONKRUIDBEHEER DOOR DE OVERIGE LIMBURGSE GEMEENTEN'	Blz. 19
4. SUCCESFACTOREN EN VALKUILEN	Blz. 25
5. LEERPUNTEN UIT HET PROJECT	Blz. 29
 BIJLAGEN	
BIJLAGE 1. STAPPENPLAN VOOR OMSCHAKELING NAAR GIFVRIJ ONKRUIDBEHEER	Blz. 33
BIJLAGE 2. ENQUÊTE GIFVRIJE ONKRUIDBESTRIJDING DOOR GEMEENTEN	Blz. 36

Roerdalen start experiment om gif uit plantsoenen en trottoirs te weren

De zorg voor natuur en milieu staat al jarenlang sporen op dat gebied niet alleen de bevolking. Want kunnen we in ons eigen werk milieuvriendelijk laten. De komende anderhalf jaar geven we aandacht aan plantsoenen en op trottoirs.

Roerdalen bindt met stoommethode strijd aan tegen onkruid

Door Bert Willemsen
HERKENBOSCH • De gemeente Roerdalen gaat stoom gebruiken om onkruid tussen tegels en klinkers te verwijderen. Dit is een nieuwe experimentele methode, waarbij met behulp van heet water de ongewenste

onkruid op verharde oppervlakten te bestrijden, is met een laserstraal de plaats van een plantje te bepalen en alleen die plekje met chemische middelen te besproeien. Maar dat wil Roerdalen niet, want het gemeentebestuur heeft ruim tien jaar geleden al besloten dergelijke

Ander werkwijze bepleit om onkruid in straten en plantsoenen te lijf te gaan

Gemeenten gebruiken te veel gif

... gemeenten
... gebruikten
... gebruikten
... gebruikten

... gemeenten
... gebruikten
... gebruikten
... gebruikten

... gemeenten
... gebruikten
... gebruikten
... gebruikten

Start project om gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen terug te dingen

Limburg - Binnenkort start in Limburg een project om het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen op gemeentelijke en in openbaar groen. Limburg heeft daartoe omien en vervolgens waterstaat directie Zuiveringsochapp aantal gemeenten vereid.

... onze gemeente. We
... huzem.

het "in ieders belang is dat gemeenten overgaan op milieuvriendelijke onkruidbestrijding".

Beken en Maas

Goed voorbeeld
een be...

Gemeenten grootste giflozers

... gemeenten
... gebruikten
... gebruikten
... gebruikten

... gemeenten
... gebruikten
... gebruikten
... gebruikten

1. Inleiding

Een groot aantal gemeenten in Nederland maakt gebruik van chemische onkruidbestrijdingsmiddelen om verharde oppervlakten, zoals stoepen, straten en goten, maar ook het openbaar groen onkruidvrij te houden. Op het eerste gezicht lijkt toepassing van de chemische methode een logische keuze. De methode wordt beschouwd als effectief, goedkoop en makkelijk in het gebruik. De chemische bestrijdingsmiddelen zijn bovendien eenvoudig te verkrijgen en de voorlichting over de toepassingsmogelijkheden is goed geregeld. Het gebruik van gif op verharding en in openbaar groen heeft echter schadelijke effecten voor de kwaliteit van grond- en oppervlaktewater en de openbare drinkwatervoorziening. Uit landelijke statistieken blijkt dat de overheden, en dan met name de gemeenten belangrijke gebruikers zijn van chemische onkruidbestrijdingsmiddelen buiten de landbouw.

Doelstelling project

Om een impuls te geven voor het omschakelen naar een gifvrij beheer van de openbare ruimte in Limburg, hebben verschillende partijen (het Zuiveringschap Limburg, de Provincie Limburg, Rijkswaterstaat directie Limburg en de gemeenten Echt-Susteren, Heerlen, Helden, Horst a/d Maas, Maastricht, Roermond, Roerdalen en Venlo) hun krachten gebundeld. Gezamenlijk hebben deze partijen het initiatief genomen om de omschakeling naar gifvrije onkruidbestrijding door gemeenten nadrukkelijk onder de aandacht brengen. Dit heeft in 2001 geresulteerd in het project 'Gifvrije onkruidbestrijding Limburg'.

Kruid of onkruid: afhankelijk van de plek

Doelstelling

De deelnemende gemeenten hebben elk de intentie uitgesproken vanaf 2006 geen chemische onkruidbestrijdingsmiddelen meer toe te passen. Gedurende de looptijd van het project worden de mogelijkheden voor en consequenties van gifvrij onkruid bestrijden in beeld gebracht, wordt gezamenlijk ervaring opgedaan in een aantal proefgebieden en wordt in elke gemeente een eigen beleidsnotitie over onkruidbeheer uitgewerkt.

Consequenties van de toepassing van chemische onkruidbestrijdingsmiddelen

Na het gebruik van chemische onkruidbestrijdingsmiddelen op verhardingen of in openbaar groen, spoelen restanten van deze middelen vaak met de eerste de beste regenbui direct naar het riool of naar het grond- of oppervlaktewater. Via het riool komen de middelen terecht in de zuiveringsinstallaties, waar ze met de gangbare zuiveringstechnieken niet of nauwelijks worden afgebroken. Zo komen ze uiteindelijk in het oppervlaktewater terecht, en, doordat daar de natuurlijke afbraak eveneens langzaam verloopt, via de oppervlaktewaterinname bij de drinkwaterbedrijven. Het RIZA, (Rijksinstituut voor Zoetwaterbeheer en Afvalbewerking), schat in dat meer dan 50% van de in het oppervlaktewater aangetroffen bestrijdingsmiddelen in Nederland afkomstig is van het gebruik op verhardingen. Dit is veel, vooral als in beschouwing wordt genomen dat ca. 98% van de herbiciden in de landbouw wordt gebruikt. Drinkwaterbedrijven moeten bij de berei-

ding van drinkwater hoge kosten maken omdat dure zuiveringstechnieken worden toegepast. In het drinkwater mag niet meer dan 0,1 mg van één specifiek chemisch bestrijdingsmiddel bevatten. Het totaal gehalte aan bestrijdingsmiddelen mag niet hoger zijn dan 0,5 mg. De kosten om het drinkwater geschikt te maken voor consumptie bedroegen in Nederland in de periode 1991-2000 € 244.000.000.

Het landelijke beleid gaat uit van bescherming van kwetsbare grondwatervoorraden. Drinkwater zal steeds meer uit oppervlaktewater gewonnen moeten gaan worden: het aandeel oppervlaktewater neemt toe van 30% tot naar verwachting 50% in 2030. Hierdoor zullen de kosten in verband met de verwijdering van chemische bestrijdingsmiddelen in de toekomst verder toenemen. Een groot deel van de Limburgse regio is nu al afhankelijk van drinkwater bereid uit het water van de Maas, dus het belang van een gegarandeerde en betaalbare drinkwatervoorziening is reeds groot.

In de door de Universiteit van Amsterdam uitgevoer-

de levenscyclusanalyse van de onkruidbestrijding op verhardingen zijn aan elke kilo chemische onkruidbestrijdingsmiddel (glyfosaat) die op de verharding wordt toegepast, zuiveringskosten ter hoogte van € 200 toegerekend. Uiteraard is dit een schatting en over de hoogte van dit bedrag kan worden gediscussieerd. Belangrijker dan de exacte hoogte van het bedrag is echter het principe dat enerzijds voorkomen moet worden dat bestrijdingsmiddelen in het water terechtkomen en anderzijds de vervuiler opdraait voor de kosten. Door chemische onkruidbestrijding op verhardingen ontstaan

hoge kosten voor de drinkwaterwinning. Veel beheerders van openbare ruimten houden bij hun afweging om wel of geen chemische bestrijdingsmiddelen in te zetten geen rekening met deze kosten. Voor burgers van gemeenten zijn deze echter wel degelijk relevant. Het is denkbaar dat een burger de kostenbesparing van de gemeente door te blijven spuiten, terugziet als kostenverhoging op zijn waterrekening van het drinkwaterbedrijf. Het voorkomen van vervuiling van het oppervlaktewater met bestrijdingsmiddelen is derhalve een brongerichte, duurzame en doelmatige oplossing.

Wat zijn de kosten van gemeenten die reeds meerdere jaren geen chemische bestrijdingsmiddelen meer gebruiken?

Van acht Nederlandse gemeenten die al geruime tijd bij het beheer geen gebruik maken van chemische bestrijdingsmiddelen zijn de kosten van het chemievrije beheer op een rijtje gezet.

De acht gemeenten zijn verspreid over het land en bestaan uit kleine, middelgrote en grote gemeenten: Almelo, Boxmeer, Eindhoven, Meerssen (Lb), Naarden, Roerdalen, Soest, Utrecht.

De kosten voor de niet-chemische onkruidbestrijding in openbaar groen variëren van € 0,11 - € 0,40 per vierkante meter per jaar. Deze spreiding wordt vooral veroorzaakt door een verschil in opbouw van het openbaar groen. Indien beheercategorieën met 'zwarte grond' oververtegenwoordigd zijn, dan zijn de kosten relatief hoog (door het vele noodzakelijke schoffelen). De kosten van niet-chemische onkruidbestrijding in het openbaar groen zijn in de praktijk bij veel gemeenten niet hoger dan die van chemische bestrijding. Dit geldt vooral als het openbaar groen is omgevormd naar een relatief onderhoudsarm openbaar groen, waarbij onkruid minder kansen krijgt en/of minder storend is voor het beoogde beeld van de beplanting.

De kosten voor de niet-chemische onkruidbestrijding op verhardingen variëren van € 0,03 - € 0,12 per vierkante meter per jaar. Hoge kosten worden verklaard doordat deze gemeenten de kosten van het veegbeheer hebben opgenomen in de kosten van de onkruidbestrijding en/of doordat een relatief hoog kwaliteitsniveau wordt nagestreefd. Niet-chemisch beheer betekent mede daardoor in de praktijk meerkosten in vergelijking met het eerdere chemische beheer. Besparingen kunnen op termijn worden bereikt door het uitvoeren van preventieve maatregelen (bijv. aanleg van onkruidwerende verhardingen) of een goede afstemming van het onkruidbeheer op het veegbeheer. Hiermee kunnen integraal besparingen worden bereikt.

Voor het omschakelproces hebben de gemeenten 1 tot 3 jaar de tijd genomen. Voor de omschakeling van zowel openbaar groen als verhardingen is in de meeste gemeenten een tijdelijk extra budget vrijgemaakt. Voor de verhardingen telt daarnaast een structurele verhoging van het budget. De genoemde bedragen bij de reeds omgeschakelde gemeenten kunnen niet zo maar vertaald worden naar de situatie van een nu nog chemische middelen gebruikende gemeente. Wel kunnen deze gegevens worden gebruikt voor het maken van een begroting voor een proefwijk in de gemeente. Op basis van de ervaringen in de proefwijk kan daarna het benodigde budget voor de gehele gemeente worden berekend.

Collectieve verantwoordelijkheid voor de leefomgeving en volksgezondheid

Niet alleen de waterbeheerders, maar ook de gemeenten in Limburg hebben de verantwoordelijkheid voor een schoon milieu en gezonde, duurzaam te gebruiken watersystemen. Omschakeling naar niet-chemische onkruidbestrijding is één van de maatregelen die past bij een integrale benadering van de leefomgeving. Waterleiding Maatschappij Limburg steunt vanwege het belang voor de drinkwatervoorziening met haar expertise de waterbeheerders en gemeenten bij hun inspanningen.

Bij een goed ontwerp is spuiten niet meer nodig

Kennis en ervaringen met niet-chemisch onkruidbeheer zijn inmiddels landelijk in voldoende mate beschikbaar. Bij de voorbereiding van nieuw integraal beleid kunnen de overheden nu hun kansen benutten en de omschakeling opnieuw op de agenda zetten, bijvoorbeeld in waterbeheersplannen, integrale waterplannen, groenbeheersplannen, beeldkwaliteitsplannen, plannen van aanpak voor veiligheid, duurzaam bouwen, stedelijke vernieuwing, etc. De gezamenlijke (semi-)overheden in Limburg laten met het project 'Gifvrije onkruidbestrijding Limburgse gemeenten' zien dat zij hun voorbeeldfunctie serieus nemen. Door de intensieve samenwerking bij dit project is veel van elkaar geleerd, en deze ervaringen willen de deelnemers graag met anderen delen.

Huidig beleid van waterbeheerders

Al meer dan een decennium bestaat er in Nederland

een brede overeenstemming over de noodzaak om het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen terug te dringen. Dit is dan ook in verschillende vormen als doelstelling in de plannen van de overheid terug te vinden. Eén van die plannen is de nota 'Zicht op gezonde Teelt'. De nota Zicht op gezonde teelt is de opvolger van het MJP-G dat het gewasbeschermingsbeleid voor de periode 2001-2010 beschrijft. Deze nota is eind 2001 door het kabinet Kok-II vastgesteld. De doelstelling is een emissie-reductie van 75% voor 2005 en van 95% in 2010 ten opzichte van 1998. De nota Zicht op gezonde teelt noemt voor het niet-landbouwkundig gebruik specifiek het gemeentelijk gebruik op verhardingen als probleemgebied. Gemeenten moeten daarom inzetten op een verdergaande reductie van het gebruik van bestrijdingsmiddelen.

Het beleid voor bestrijdingsmiddelen is ook veranderd in plannen voor het beheer van grond- en oppervlaktewater.

Het Rijk streeft in het algemeen naar schone grond- en oppervlaktewatersystemen. Zij stelt in de vierde Nota waterhuishouding daartoe een aantal concrete waterkwaliteitsdoelstellingen vast (waaronder ook doelstellingen voor bestrijdingsmiddelen), die uiterlijk in 2006 bereikt moeten zijn. Voor de rivier de Maas vertaalt het Rijk dit in het 'Beheersplan voor de Rijkswateren' en het 'Beheersplan Nat' in concrete maatregelen die er met name op gericht zijn om het gebruik van de rivier voor o.a. voor drinkwater, zwemwater, vaarwater en verblijfplaats voor tal van planten en dieren veilig te stellen.

De Provincie Limburg heeft het algemene rijksbeleid voor waterkwaliteit verankerd in haar Provinciaal Omgevingsplan Limburg (POL). In het POL zijn op hoofdlijnen provinciebrede uitgangspunten voor het waterbeheer opgenomen en wordt ingegaan op de taken van de regionale waterbeheerders. Het terugdringen van de meer verspreide (diffuse) watervervuiling is hierin een belangrijk aandachtspunt. Als uitwerking van het POL zijn in de 'Watersysteemverkenning Limburg' voor de beken

waterstreefbeelden geformuleerd. Deze waterstreefbeelden geven gebiedsspecifieke en toetsbare ecologische doelstellingen in termen van gewenste aquatische levensgemeenschappen. De Provincie Limburg en de Limburgse waterbeheerders hebben vervolgens samen stroomgebiedsvisies (SGV's) opgesteld, waarin de consequenties van het POL en de waterstreefbeelden zijn vertaald in maatregelen op het niveau van de individuele beken.

Het Zuiveringschap Limburg is binnen de provincie Limburg de uitvoerder van het Rijks- en provinciale beleid op het gebied van waterkwaliteit. De uitvoering is erop gericht om de specifieke ecologische waarden te beschermen en de waterkwaliteitsdoelen uit de vierde Nota waterhuishouding in de kleine wateren te realiseren. Het beleid en de concrete acties van het Zuiveringschap Limburg zijn verwoord in het Integrale waterbeheersplan dat momenteel opnieuw beschreven wordt in het Integrale Waterbeheersplan 2003-2007.

Om de diffuse verontreiniging van het water versneld tegen te kunnen gaan, is een platform opgericht voor de aanpak van diffuse bronnen in Limburg (Regioteam Schoon Water Limburg). Hierin participeren zowel Zuiveringschap Limburg, Provincie Limburg als Rijkswaterstaat. Bij het regioteam staat de problematiek van o.a. het gebruik van chemische onkruidbestrijdingsmiddelen door gemeenten hoog op de agenda.

Nieuw waterbeleid

Met de inwerkingtreding van de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) krijgt de samenhang tussen de grote en kleinere wateren in een gebied meer nadrukkelijk aandacht. Deze zogenaamde stroom-

gebiedbenadering vraagt van de betrokken (beheers)organisaties een brede blik en een oog voor de belangen van anderen.

De KRW brengt een aantal verplichtingen met zich mee. In 2004 zal Nederland een rapportage aan Brussel aanbieden waarin ook de praktijk rond chemische onkruidbestrijding in het Maasstroomgebied en de daaraan gerelateerde watervervuiling zal worden gepresenteerd.

In gezonde oppervlaktewateren horen geen chemische bestrijdingsmiddelen

In 2009 moeten de waterbeheerders in het stroomgebied van de Maas samen een stroomgebiedbeheersplan hebben opgesteld. Daarin zullen ook de maatregelen worden opgenomen die nodig zijn om de gewenste goede chemische en ecologische kwaliteit van al het oppervlakte- en grondwater in het gebied te kunnen bereiken in 2015. Ongetwijfeld zal dit beperkingen in het gebruik van chemische onkruidbestrijdingsmiddelen met zich mee brengen. Zowel het grond- als het oppervlaktewater voldoen nu namelijk nog steeds op veel plaatsen niet aan de gestelde normen.

2. Resultaten project 'Gifvrije onkruidbestrijding Limburg'

Gedurende de periode augustus 2001 tot en met maart 2003 hebben de deelnemende gemeenten samen met de waterbeheerders een stapsgewijze benadering gevolgd om te komen tot een succesvolle omschakeling naar een gifvrij beheer. De voorbereiding voor de omschakeling bij gemeenten kent in hoofdlijnen dezelfde opzet, de definitieve invulling per gemeente is maatwerk. In de periode 2001-2003 zijn volgende projectonderdelen uitgewerkt:

- *Voorbeeldprojecten* om zowel bestuurders als uitvoerende medewerkers van de gemeenten gedurende de looptijd van het project kennis en ervaring op te laten doen met geschikte (combinaties van) methoden en technieken en de reacties van bewoners en gebruikers.
- *Handboek/maatwerkplan* als bestuurlijke en inhoudelijke voorbereiding op de daadwerkelijke omschakeling naar niet-chemische onkruidbestrijding. Het maatwerkplan dient als basis voor de definitieve besluitvorming binnen de gemeente.
- *Projectcommunicatie* om gedurende de looptijd van het project op een zorgvuldige manier te communiceren naar de verschillende doelgroepen om de acceptatie van het beleid bij de betrokken besturen, uitvoerders, bewoners en gebruikers te bevorderen, draagvlak op te bouwen voor de besluitvorming over de maatwerkplannen, en ook andere gemeenten te interesseren voor de aanpak.

In dit hoofdstuk worden de doelstellingen en resultaten van de verschillende onderdelen kort beschreven en geëvalueerd.

Voorbeeldprojecten

De voorbeeldprojecten zijn in eerste instantie bedoeld geweest om de uitvoerende diensten ervaring op te laten doen met verschillende aspecten van omschakeling. Daarnaast hebben de projecten gediend als demonstratie-objecten voor bestuurders en omwonenden. In de voorbeeldprojecten is vooral gelet op de kwaliteitseisen, maatregelen, opschaalmogelijkheden, organisatie, monitoring en externe voorlichting. Om optimaal te kunnen leren van alternatieve onkruidbestrijding in Limburg zijn de keuzen voor de voorbeeldprojecten van de deelnemende gemeenten zoveel mogelijk op elkaar afgestemd.

Met voorbeeldprojecten laat je zien dat het ook anders kan

In de meeste voorbeeldgebieden is ervaring opgedaan met niet-chemisch onkruidbestrijdingsmethoden op verhardingen, zoals borstelen en branden. In sommige voorbeeldgebieden vielen de kosten van de inzet van alternatieve methoden hoger uit dan verwacht. Desondanks gaan bijna alle gemeenten door met het niet-chemisch beheer van de voorbeeldgebieden of breiden deze verder uit. Het borstelen van de verhardingen is de meest toegepaste methode. Er is een geringe verhoging van de kosten en de productiviteit (m^2/uur) is relatief hoog. Met heet-water zijn ook goede resultaten bereikt, maar de kosten waren relatief hoog. Dit is vooral te wijten aan een beperkt productiviteit (m^2/uur). De heet-water-methode is met name ingezet op die plaatsen waar de borstelmaschine niet, of bezwaarlijk kan worden ingezet (o.a. gemeente Roermond). In Maastricht zijn goede ervaringen opgedaan met een combinatie van borstelen en branden. De ervaring leert dat dit een goedkope-

re manier is, op voorwaarde dat er geen achterstanden in het onderhoud zijn opgetreden. Staan er teveel pollen dan is branden niet meer effectief. Een goed veegbeheer is daarbij essentieel. Door de goten goed te vegen wordt voorkomen dat het onkruid hier te gemakkelijk wortel kan schieten.

Op halfverhardingen leverden niet-chemische onkruidbestrijdingstechnieken onvoldoende resultaat op. Door het accepteren van een ander beeldkwaliteit en het opnemen van sommige halfverhardingen in het maaiprogramma is niet-chemisch beheer desondanks mogelijk gebleken.

In een aantal voorbeeldgebieden is de aanleg van onkruidwerende verhardingen en omvorming van groen uitgewerkt (preventie van onkruidgroei). Preventie is op termijn de beste optie, maar dit is uiteraard een zaak van de lange termijn. Om op lange termijn resultaten te boeken moet een goede afstemming met de ontwerpers plaats vinden en kan door het maken van bijv. ontwerp-standaarden, of het maken van een meerjaren omvormingsplan naar een kwalitatief hoogwaardig én onderhoudsarm groen tot succes leiden.

Handboek/standaard maatwerkplan

Het handboek 'Gifvrije onkruid bestrijding door gemeenten' is in de beginfase van het project opgesteld, als een min of meer universele regionale leidraad voor het omschakelingsproces bij Limburgse gemeenten. Op 18 september 2002 heeft het Zuiveringschap Limburg het symposium 'Gifvrij onkruidbeheer door gemeenten' georganiseerd. Het handboek 'Gifvrije onkruidbestrijding door gemeenten' is officieel gepresenteerd en uitgereikt aan alle Limburgse gemeenten. Het handboek maakt aan gemeentelijke beheerders inzichtelijk hoe het gebruik van chemische onkruidbestrijdingsmiddelen succesvol en doelgericht afgebouwd kan worden. De verschillende processtappen staan in bijlage 1 uitvoerig beschreven. In de bijlage van het handboek is een standaard-maatwerkplan opgenomen. Dit plan is een dummy waarmee gemeenten op snelle wijze een gedetailleerde plan van aanpak (plan op maat) kunnen opstellen en vormt hiermee de basis voor de

gemeentelijke besluitvorming. Elke deelnemende gemeente heeft op basis van het standaard maatwerkplan een eigen plan opgesteld dat voorgelegd wordt aan het College van B&W.

Maatwerkplan

Het opstellen van het maatwerkplan heeft in zeven gemeenten geresulteerd in een besluit om door te gaan met het verminderen van het gebruik van bestrijdingsmiddelen. Twee gemeenten (Roerdalen en Roermond) werken nu reeds nagenoeg gifvrij. De overige gemeenten bouwen het gebruik af en zetten er zo veel mogelijk op in om in 2006 te zijn omgeschakeld naar een gifvrij onkruidbeheer. Op het moment van schrijven van deze notitie is dit besluit door de gemeenten Echt, Helden, Roerdalen, Roermond en Venlo bestuurlijk vastgelegd. De overige gemeenten nemen dit besluit naar verwachting in de zomer van 2003. Een achtste gemeente heeft wel meegewerkt aan het handboek, maar geen maatwerkplan opgesteld. Hiervoor ontbrak op dit moment draagvlak bij het bestuur.

Projectcommunicatie

Gedurende de looptijd van het project is op verschillende wijzen invulling gegeven aan projectcommunicatie. De twee hoofddoelen van de projectcommunicatie waren: het ondersteunen van het proces van de gemeentelijke uitwerking en het voorbereiden van de gemeentelijke besluitvorming. Daarnaast is de communicatie gericht op het stimuleren van navolging bij andere gemeenten en het versterken van de basis voor samenwerking tussen buurgemeenten.

Om de verschillende doelgroepen op het juiste moment van de juiste informatie te voorzien is een communicatieplan opgesteld. Hierbij is onderscheid gemaakt in externe communicatie (uitstraling pro-

ject) en interne communicatie. De externe communicatie was met name gericht op het informeren, draagvlak creëren en gedragsbeïnvloeding van bestuurders, medewerker, buurgemeenten en burgers. Interne communicatie was met name gericht het informeren van de ambtelijke en bestuurlijke begeleidingscommissie over de voortgang en inhoud van het project.

Uitstraling naar andere gemeenten

Een belangrijke nevendoelestelling van het project 'Niet-chemisch onkruidbestrijding door gemeenten' was dat het project een positieve uitstraling heeft op buurgemeenten en burgers. Gedurende de looptijd van het project is via diverse mediakanalen informatie over het project verspreid. In september 2002 is een symposium georganiseerd waarbij ruim 70 procent van de Limburgse gemeenten aanwezig was. In een enquête aan de Limburgse gemeenten gevraagd of het project bekend is bij de gemeenten en of gemeenten de informatie gebruikt hebben voor de daadwerkelijke omschakeling. De resultaten hiervan worden beschreven in het volgende hoofdstuk.

Bekendheid project bij overige Limburgse gemeenten

Gedurende het project is er veel aandacht besteed aan de communicatie naar andere gemeenten. Het opgestelde handboek 'Gifvrije onkruidbestrijding door gemeenten' en de brochure 'Gif van de straat' zijn verzonden naar de verschillende colleges van B&W. Uit de enquête onder de overige Limburgse gemeenten blijkt dat van de respondenten het merendeel het handboek kent (>85%). Dit betekent dat het project in ieder geval in de doelstelling ten aanzien van de uitstraling heeft voorzien. Het handboek is specifiek voor dat doel opgesteld.

Intensief vegen is een goede preventie van onkruidgroei

In de gemeente Echt-Susteren worden de goten intensief geveegd met een frequentie van éénmaal in de twee weken. Op deze manier krijgt onkruid in de goot amper kans om te groeien. De plantjes worden als ze nog zeer kwetsbaar zijn al weggeveegd. Bovendien kan op de veeg-zuigmachine een derde borstelkop worden bevestigd waarmee eventueel onkruid op de stoepband naast de goot in één werkgang kan worden verwijderd.

3. Resultaten enquête 'Onkruidbeheer door de overige Limburgse gemeenten'

Eén van de doelstellingen van het project 'Gifvrije onkruidbestrijding Limburg' is om een positieve uitstraling naar de overige Limburgse gemeenten te realiseren. Om te toetsen of dit beoogde effect gerealiseerd is, is in maart 2003 een enquête verstuurd naar alle niet bij het project betrokken gemeenten in Limburg (in totaal 39) waarin zij gevraagd zijn of het project 'Gifvrije onkruidbestrijding Limburg' bekend is binnen de gemeente. In de enquête hebben de gemeenten ook kunnen aangegeven op welke wijze zij in het openbaar groen, op verhardingen en op sportvelden de onkruidbestrijding uitvoeren, of er plannen zijn om op korte termijn om te schakelen naar een gifvrij beheer en zo ja, wat zij hierbij als grootste knelpunten zien. Van de 39 gemeenten hebben 26 gemeenten (bijna 70 procent) de vragenlijst ingevuld geretourneerd en heeft 1 gemeente aangegeven niet mee te willen werken. De overige 12 gemeenten hebben niet gereageerd.

De respons van bijna 70 procent geeft aan dat de betrokkenheid van de gemeenten bij het onderwerp groot is en dat de uitkomsten als representatief voor Limburg kunnen worden beschouwd.

Gaan gemeenten daadwerkelijk aan de slag?

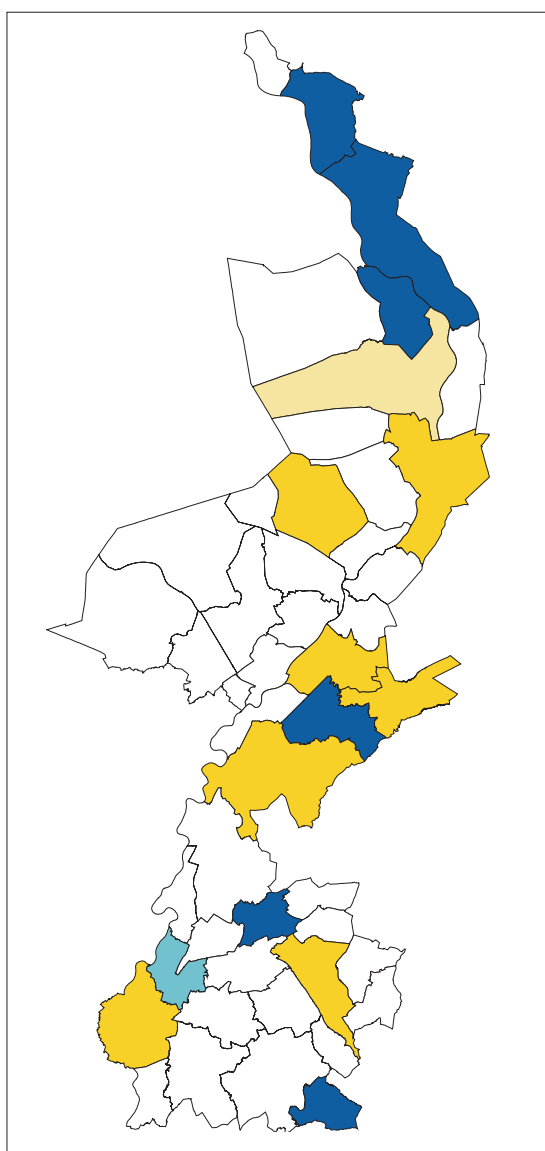
Helaas betekent dit niet dat alle Limburgse gemeenten nu ook daadwerkelijk het omschakelproces naar niet-chemische onkruidbestrijding zijn ingegaan. Naast de voorbeeldgemeenten zijn slechts drie andere Limburgse gemeenten nu of binnenkort daadwerkelijk aan de slag gegaan met het omschakelproces. Uit de beantwoording van een aantal vragen in de enquête is af te leiden dat veel gemeenten al eens pogingen hebben ondernomen om met chemische onkruidbestrijding te stoppen, maar dat nog veel

knelpunten worden ervaren om de openbare ruimte geheel chemievrij te beheren. Ondanks dat de gemeenten de beschikking hebben over het handboek blijven de verhoogde kosten en het bestuurlijk draagvlak een punt van aandacht.

De meeste andere gemeenten zien op de lange termijn wel een definitieve omschakeling naar een gifvrij beheer. Ze beseffen dat het (inter)nationaal beleid voorschrijft dat we de problemen niet moeten afwentelen. De oplossingen moeten aan de bron worden genomen en niet aan het eind van de (riool)pijp. We moeten bovendien ons nageslacht niet met onze problemen opzadelen. De aandacht is er bij de meeste gemeenten zeker, maar met name de hogere kosten is het belangrijkste obstakel in het omschakelproces. Er blijkt een grote behoefte te bestaan aan samenwerking met buurgemeenten en andere overheden. Anders gezegd: de gemeenten willen wel omschakelen, maar denken voor een definitieve omschakeling steun van elkaar en andere overheden nodig te hebben om het knelpunt van met name de kostenbeheersing op te te kunnen lossen. Hieruit is af te leiden dat in een eventueel vervolproject expliciet aandacht voor die kostenfactor moet zijn.

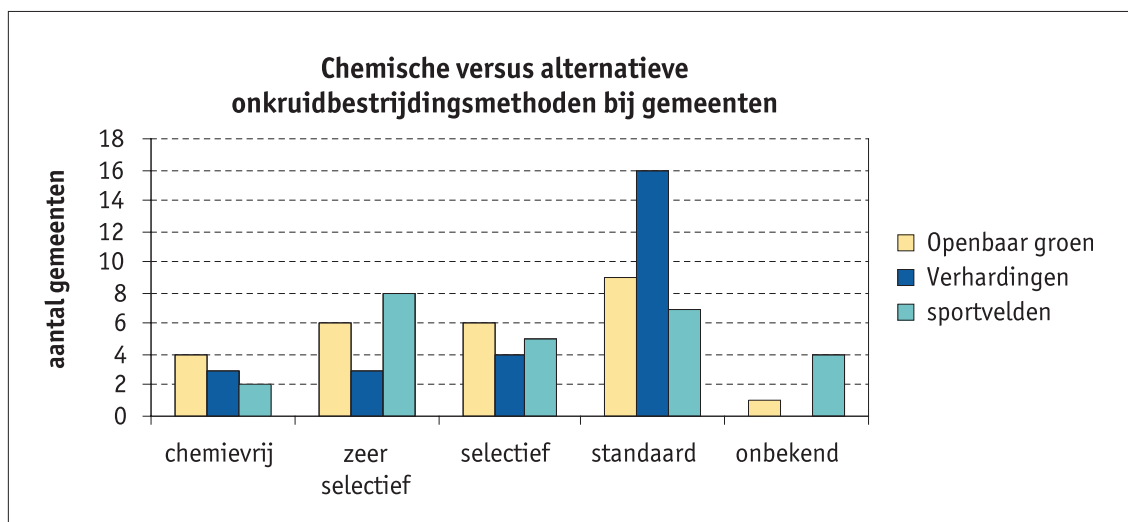
Resultaten enquête

Uit de enquête is gebleken dat niet alleen de aan het project deelnemende gemeenten het gebruik van

Bestrijdingsmiddelengebruik in Limburg.

- Gemeente heeft deelgenomen aan project
- Gemeente heeft gedeeltelijk deelgenomen aan project
- Gemeente gebruikt helemaal geen onkruidbestrijdingsmiddelen
- Gemeente gebruikt geen bestrijdingsmiddelen op verhardingen, sportvelden of in openbaar groen
- Gemeente gebruikt chemische bestrijdingsmiddelen mbv selectspray

Gebruik van chemische versus alternatieve wijze van onkruidbestrijding door door Limburgse gemeenten in openbaar groen, op verhardingen en sportvelden.

Legenda

Chemievrij:

Geen enkele toepassing van chemische bestrijdingsmiddelen;

Zeer selectief gebruik:

In principe geen toepassing van niet-chemische bestrijdingsmiddelen, chemische bestrijdingsmiddelen als uiterste noodoplossing achter de hand houden om bij grote problemen incidenteel in te zetten. Bijv. een enkele vluchtheuvel of rotonde i.v.m. de veiligheid; een hardnekkig probleem met bijv. kweek in het openbaar groen;

Selectief gebruik:

Deels gebruik maken van alternatieve bestrijdingswijzen en deels van chemische bestrijdingsmiddelen. In de planning hier al rekening mee houden;

Standaard:

Toepassing zoveel als nodig en binnen de wet is toegestaan; hieronder valt bijvoorbeeld select-spray of de Weed-it op verhardingen.

chemische middelen verminderen (of hebben verminderd). Binnen de gemeente Meerssen worden geen chemische bestrijdingsmiddelen meer gebruikt bij de onkruidbestrijding. Daarnaast zijn er vijf gemeenten die geen bestrijdingsmiddelen meer gebruiken in het openbaar groen (Ambt Montfort, Meerlo-Wanssen en Schinnen), twee gemeenten die geen onkruidbestrijdingsmiddelen meer gebruiken op verhardingen (Bergen en Gennep) en één gemeente die geen onkruidbestrijdingsmiddelen toepast op sportvelden (Vaals). Onderstaande figuur toont de verspreiding van het niet-chemisch beheer bij de gemeenten in Limburg.

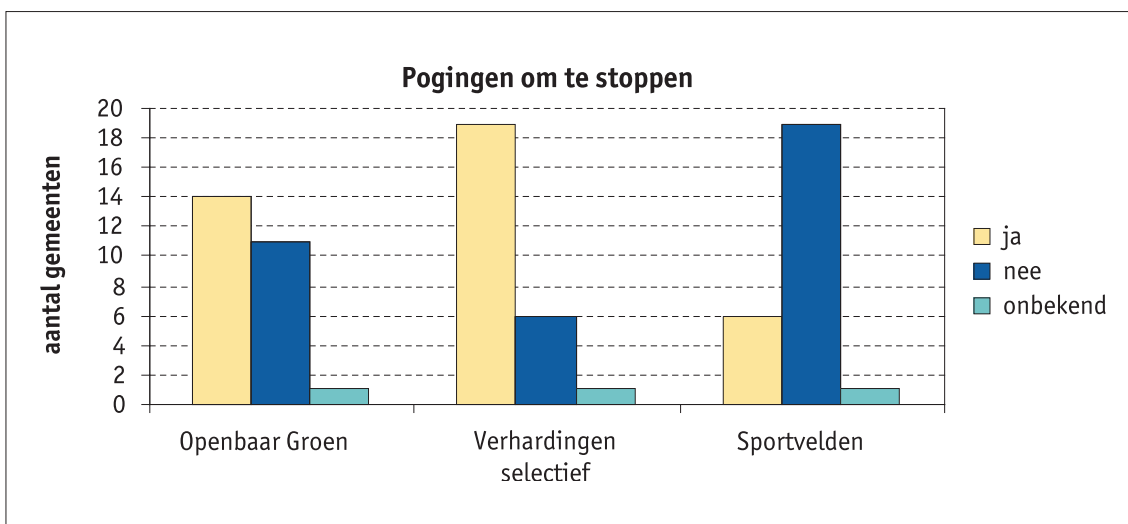
Het standaard (chemische) beheer wordt door ruim 30% van de gemeenten in het openbaar groen toegepast, door 60% op verhardingen en door ruim 20% op sportvelden. Zeer selectief of chemievrij zijn ruim 35% van de gemeenten in het openbaar groen, ca. 25% op verhardingen en eveneens ruim 35% op sportvelden. Uit de resultaten van de enquête blijkt dat gemeenten vooral op verhardingen nog veel bestrijdingsmiddelen gebruiken. Op verhardingen kan dus nog een grote stap vooruit gezet worden. Dit is temeer belangrijk, omdat de chemische bestrijdingsmiddelen van verhardingen gemakkelijk naar het oppervlaktewater afspoelen.

Ervaring met afbouwen bestrijdingsmiddelen

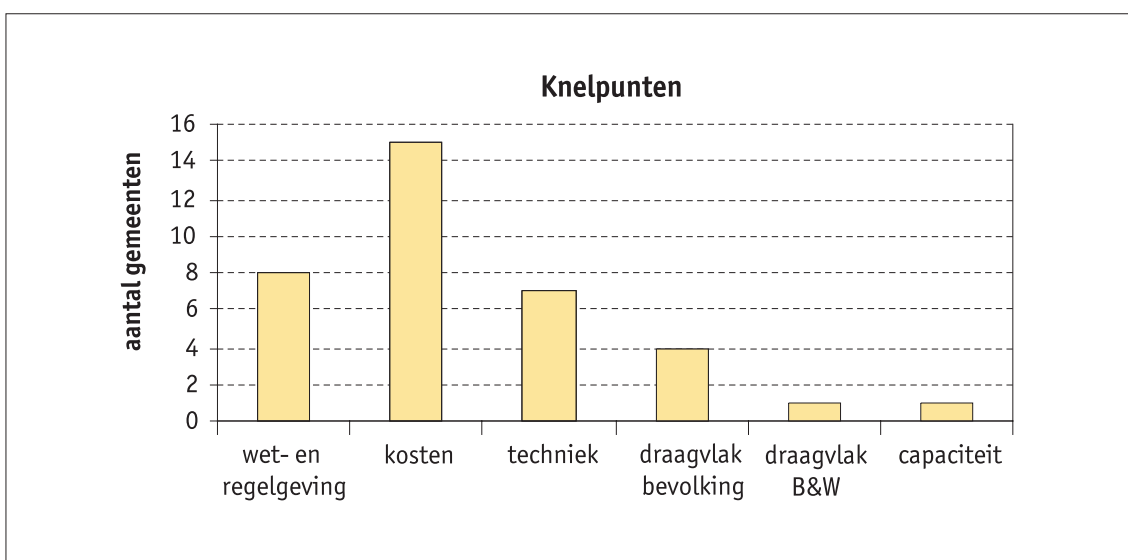
Middels de enquête is ook geïnventariseerd in hoeverre gemeenten pogingen hebben gedaan om om te schakelen naar niet-chemisch beheer of ervaring hebben opgedaan met alternatieve onkruidbestrijdingsmethoden.

Uit de resultaten van de enquête blijkt dat veel gemeenten pogingen hebben ondernomen om het gebruik van bestrijdingsmiddelen af te bouwen. Op verhardingen hebben bijna 75% van de gemeenten

geëxperimenteerd met alternatieve technieken. Op sportvelden hebben veel minder gemeenten getracht om een gifvrij beheer toe te passen. De pogingen leiden in de meeste gevallen niet tot een volledige omschakeling naar niet-chemische onkruidbestrijding. Een belangrijk resultaat is dat binnen een gemeente wel bewuster met het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen wordt omgegaan. In veel gevallen leidt dit tot een vermindering van het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen.

Aantal Limburgse gemeenten die pogingen hebben ondernomen om onkruid op een alternatieve wijze te bestrijden

Ervaren knelpunten bij toepassing van alternatieve onkruidbestrijdingsmethoden

De gemeenten hebben in de enquête aangegeven wat de belangrijkste knelpunten waren bij de onkruidbestrijding met behulp van alternatieve methoden. Het meest genoemde knelpunt is de kostenbeheersing van de niet-chemische onkruidbestrijding. De meeste gemeenten hebben een beperkt budget voor het beheer van de openbare ruimte. Het blijkt heel lastig voor beheerders om een structurele budgetverhoging te realiseren voor niet-chemische onkruidbestrijding.

Daarnaast is het opvallend dat het ontbreken van wet- en regelgeving als knelpunt wordt genoemd. Opvallend, want dit betekent eigenlijk dat de gemeenten aangeven dat stringenter regelgeving wenselijk is om de overstap naar niet-chemische onkruidbestrijding te realiseren. In het Gewest Vlaanderen wordt dit reeds toegepast. De overheden worden daar door een decreet van de Vlaamse regering verplicht de komende jaren hun gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen af te bouwen. Vooruitlopend hierop heeft de gemeente Hasselt, hoofdstad van de Provincie Limburg in België, het gebruik reeds beëindigd. Ook in Nederland zijn er voorbeelden van zulke stringente regelgeving. Zo heeft het Waterschap Zuiderzeeland in de Provincie Flevoland de gemeenten op grond van de Wvo verboden om bestrijdingsmiddelen toe te passen op de meeste verhardingen.

Gemeenten noemen de huidige techniek van alternatieve methoden ook een knelpunt omdat met name de effectiviteit van niet-chemische methoden nog sterk achterblijft bij die van chemische methoden. Een aantal alternatieve methoden vraagt een frequentere toepassing. Hierdoor zijn de kosten van niet-chemisch beheer op met name verhardingen hoger.

Te verwachten vermindering van chemische bestrijdingsmiddelen door gemeenten

In de enquête is gemeenten gevraagd of en op welke termijn zij het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen gaan afbouwen. Eén gemeente heeft aangegeven dat ze reeds omgeschakeld is. Vijf gemeenten hebben het omschakelproces reeds ingezet. Op de middellange termijn geven twee gemeenten aan om te willen schakelen. Twaalf tot veertien gemeenten zijn van plan om op de langere termijn om te willen schakelen naar chemievrij beheer de openbare ruimte. Drie tot vijf gemeenten geven aan niet bewust om te willen schakelen.

Conclusies

Veel Limburgse gemeenten hebben al ervaring opgedaan met niet-chemische onkruidbeheersing of hebben het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen al gereduceerd. Een volledige omschakeling naar niet-chemisch beheer is slechts door een aantal gemeenten gerealiseerd. Het merendeel van de Limburgse gemeenten gebruikt nog standaard chemische bestrijdingsmiddelen bij het beheer. Een grote meerderheid van de gemeenten geeft aan om te overwegen om om te schakelen (ruim 80%), maar verwacht pas op lange termijn een volledige omschakeling naar niet-chemische onkruidbestrijding.

Knelpunten voor de omschakeling op korte termijn zijn de kostenbeheersing van het niet-chemische beheer en het ontbreken van bestuurlijk draagvlak. De gemeenten geven aan dat het instrument wet- en regelgeving een effectief instrument kan zijn voor de overstap naar een niet-chemisch beheer.

Combineer alternatieve onkruidbestrijdingsmethoden

In 2002 is er in de (historische) binnenstad van Roermond ervaring opgedaan met een aantal onkruidbestrijdingsmethoden. Borstelen, herbifoam (heetwater met schuim) en bosmaaaien werden in verschillende delen van het centrum ingezet. Zowel de kosten als de beeldkwaliteit werden goed gemonitord. Na levendige discussies over de beeldkwaliteit en afstemming met de verschillende aannemers die het werk uitvoerden, kwam men tot de slotsom dat de grote vlakken verhardingen door borstelen redelijk goedkoop prima schoon te houden zijn. Langs de gevels, rond obstakels en op andere voor de borstelmaschine niet-bereikbare plaatsen wordt met herbifoam bijgewerkt. De totale kosten kunnen hierdoor ten opzichte van het proefjaar naar beneden worden bijgesteld en de spuit kan in het centrum in de kast blijven. In 2003 worden de andere knelpuntlocaties zoals de begraafplaats aangepakt.

4. Succesfactoren en valkuilen

Gedurende het project zijn veel ervaringen opgedaan tijdens het opzetten en uitvoeren van de voorbeeldprojecten, de voorbereiding van de gemeentelijke besluitvorming en de communicatie rondom het project. De belangrijkste succesfactoren en valkuilen zijn in dit hoofdstuk kort beschreven zodat andere (Limburgse) gemeenten van deze cruciale factoren gebruik kunnen maken bij het omschakelproces binnen hun gemeenten.

Succesfactoren

De Limburgse voorbeeldgemeenten hebben gedurende het omschakelproces veel successen weten te boeken. De belangrijkste succesfactoren zijn hieronder kort beschreven.

Heel belangrijk voor het creëren en behouden van draagvlak bij het gemeentebestuur bleek de intentie-overeenkomst tussen gemeente enerzijds en Zuiveringschap Limburg, Rijkswaterstaat, Provincie Limburg en Waterleiding Maatschappij Limburg anderzijds. Gedurende de looptijd van het project is de bestuurlijke begeleidingscommissie diverse malen bij elkaar geweest om de voortgang te evalueren, de ontwikkelde producten vast te stellen en de knelpunten en succesfactoren te belichten.

Een 'passtuk' voorkomt onkruidgroei

In alle gemeenten is een enthousiaste en gedreven (ambtelijke) trekker aangewezen. Deze werd in alle gemeenten ondersteund door een gemotiveerde ambtelijke projectgroep. Hier bleek duidelijk dat je het

omschakelproces niet alleen doet, maar met elkaar. Ook in periodes met een hoge werkdruk is het project binnen de gemeenten voortvarend opgepakt en uitgevoerd. De projectleiders hebben in het project een actieve rol vervuld binnen de ambtelijk begeleidingsgroep en de gemeenten door als aanjager te fungeren.

Goede interne communicatie zorgde voor een breed draagvlak op de werkvloer. Het project is binnen de verschillende gemeenten goed neergezet. De gemeentelijke werkgroep is binnen elke gemeente goed opgezet en de voortgang en resultaten van het project zijn breed gecommuniceerd. Binnen een enkele gemeente heeft de projectgroep zelfs een eigen naam gekregen (Kruidje-Roer-Me-Niet) en is een logo ontwikkeld. Hoewel bij aanvang van het project de uitvoerende medewerkers in eerste instantie niet allemaal een positieve houding hadden tegenover niet-chemisch onkruidbeheer is hierin gedurende de looptijd een ommezwaai gekomen.

De daadwerkelijke uitvoering van voorbeeldprojecten, waarbij de resultaten van het niet-chemisch beheer ook voor de kritische buitenwacht zichtbaar werden, leidde tot een breed draagvlak bij alle betrokkenen, zowel intern als extern. Een andere succesfactor is de integrale aanpak. Niet-chemische onkruidbestrijding wordt niet als afzonderlijk onderwerp opgepakt, maar breed verankerd in het gemeentelijk milieubeleid voor de openbare ruimte. Hierbij is vooral gebruik gemaakt van de gangbare gestandaardiseerde werkwijzen, zoals (I)BOR en gemeentelijke ontwerp-standaarden. Door aanpassing van deze routines bij de afdelingen die verantwoordelijk zijn voor het ontwerp van de openbare ruimte, zijn weerstanden overwonnen.

Wijk voor wijk aanpak

De gemeente Venlo is sinds 1995 bezig met de omvorming van het openbaar groen met als doel te komen tot een gifvrij onderhoud zonder een forse stijging van de structurele onderhoudslasten en met behoud van een goede belevingswaarde van het groen. Rome is niet op één dag gebouwd en dat geldt ook voor de omvorming van het Venlose groen. Bij de omvorming wordt het aandeel van gazons en extensief beheerde beplantingen verhoogd. Ook worden veel bodembedekkers toegepast. Om de belevingswaarde te versterken worden solitairstruiken in gazons toegepast. Hierbij is gekozen voor een wijk-voor-wijk aanpak waarbij het Venlose groen over een aantal jaren wordt omgevormd. Er is een structureel omvormingsbudget vrijgemaakt waarmee van jaar op jaar een deel van het groen in de stad kan worden omgevormd.

Valkuilen

In de deelnemende gemeenten in Limburg zijn een aantal valkuilen naar voren gekomen die het proces van omschakeling ook binnen andere Limburgse gemeenten zouden kunnen bemoeilijken. Deze valkuilen hangen direct samen met het (deels) ontbreken van benodigde randvoorwaarden. Na de gemeentelijke verkiezingen is in een aantal gevallen gebleken dat door het nieuwe college van B&W en de (nieuwe) verantwoordelijke wethouders andere beleidsprioriteiten worden gesteld. Het beheer van de openbare ruimte is dan vaak een sluitpost bij het vaststellen van de begroting. Dit heeft ten gevolge dat er bij bezuinigingen gesneden wordt in het niet-chemische onkruidbeheer.

Een suboptimale invulling van de projecttrekker, bijvoorbeeld door een gebrek aan capaciteit – teveel andere projecten –, of tussentijdse functiewisselingen kan het omschakelproces binnen een gemeente ernstig vertragen. Het interne aanspreekpunt verdwijnt waardoor de aandacht binnen de organisatie voor het niet-chemische beheer verslapt en soms ‘de oude en meer bekende’ technieken maar weer worden toegepast. Dit kan (deels) voorkomen worden indien de ambtelijke projectgroep binnen de gemeente het ‘nieuwe’ gedachtegoed blijft uitdragen.

Het ontbreken van de juiste interne communicatie leidt er in een aantal gevallen toe dat het omschakelproces (m.n. binnen de gemeente) kan stagneren. Gedurende de looptijd van het project is gebleken dat afdelingen (bijvoorbeeld de ontwerp-afdeling) zich onvoldoende betrokken voelden bij het omschakelproces. Ook is gebleken dat onvoldoende aandacht aan communicatie naar externe partijen een valkuil is. Aannemers die het onderhoud van de openbare ruim-

te voor een gemeente uitvoeren zijn niet altijd voldoende geïnformeerd over de inzet van alternatieve vormen van onkruidbestrijding. In een aantal gevallen is het voorgekomen dat de aannemer gewoon zijn traditionele werkzaamheden voortzette zonder acht te slaan op het niet-chemische beheer in een voorbeeldgebied.

Een civieltechnische achterstand bevordert onkruidgroei

Het is belangrijk dat de projectleider er op toeziet dat iedere betrokkene op het juiste moment wordt geïnformeerd of geïnstrueerd over het nieuwe beleid.

Indien één van de hierboven genoemde valkuilen zich voordoet binnen een gemeente, wil dit niet zeggen dat dit leidt tot het falen van het omschakelproces binnen een gemeente. Het betekent echter vaak dat extra inzet benodigd is om het proces weer in goede banen te leiden. Dit kan gepaard gaan met vertraging in de uitvoering, frustratie en/of een minder succesvol eindresultaat. Binnen het project leidde dit ertoe dat binnen één gemeente besloten werd om het omschakelproces niet door te zetten. Deze gemeente heeft zich teruggetrokken uit het project.

Begin bij het begin

Mechanische onkruidbestrijding zoals borstelen en branden werkt effectief indien er met de machine grondig fysiek contact met onkruid kan worden gemaakt. De machines moeten dus bij het onkruid kunnen komen. Kenmerkend voor onkruid is dat het juist op plaatsen groeit waar de meeste borstelmachines en onkruidbranders niet kunnen komen: rond palen, onder banken, in vierkanten hoeken van parkeervakken enz. Bij de inrichting kan dus al veel potentiële kruidengroei worden voorkomen. In de gemeente Roermond heeft de afdeling werkvoorbereiding daarom haar technische inrichtingseisen aangepast. Deze worden bij reconstructies, renovaties en nieuwe aanleg meegenomen.

TAAI ONKRUID

5. Leerpunten uit het project

Uit de resultaten van het project blijkt dat het project en de gevolgde werkwijze een groot succes zijn geweest. Er is veel ervaring opgedaan met het omschakelproces binnen gemeenten. De belangrijkste succesfactoren, valkuilen en randvoorwaarden zijn in dit rapport beschreven. Deze evaluatie wordt verspreid onder alle Limburgse gemeenten zodat zij met dit rapport en het handboek 'Gifvrije onkruidbestrijding door Limburgse gemeenten' voldoende handvatten hebben om het omschakelproces succesvol te doorlopen. Het is immers samen werken aan een duurzaam onkruidbeheer in de provincie Limburg

De ervaringen van het project 'Gifvrije onkruidbestrijding door Limburgse gemeenten' laten zien dat vier voorwaarden absoluut noodzakelijk zijn om het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen in een gemeente succesvol af te kunnen bouwen.

1. Voldoende bestuurlijk draagvlak
2. Een sterke projectleider binnen de gemeentelijke organisatie
3. Gerichte en frequente communicatie (met bestuurders, burgers, betrokken medewerkers op beleidsafdelingen, uitvoerende medewerkers, aannemerij)
4. Toegankelijke hulpmiddelen (bijv. in de vorm van een handboek) om het omschakelproces goed te kunnen doorlopen.

Deze vier voorwaarden worden in dit hoofdstuk kort beschreven.

Bestuurlijk draagvlak

Bij het omschakelen naar niet-chemische onkruidbestrijding is bestuurlijk draagvlak van cruciaal belang.

De keuze voor het afbouwen van het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen kan namelijk gevolgen hebben voor aanpalende beleidsterreinen zoals de beeldkwaliteit van de openbare ruimte en het benodigde onderhoudsbudget. Er kan een 'groener' straatbeeld ontstaan en benodigde onderhoudsbudgetten nemen toe, met name voor onkruidbeheer op verhardingen. In de praktijk is gebleken dat een duidelijke en gedragen bestuurlijke keuze absoluut noodzakelijk is. Zonder bestuurlijk draagvlak bestaat de kans dat de wethouder ad hoc, bijv. op basis van klachten van burgers, het beleid terugdraait.

De heetwatermethode: methode in opkomst

Projectleider

Omschakeling naar niet-chemische onkruidbestrijding is voor een belangrijk deel afhankelijk van een (enthousiaste) projectleider. De projectleider is de spin in het web en zorgt ervoor dat verschillende afdelingen betrokken worden bij de omschakeling. De belangrijkste afdelingen zijn de afdelingen die zich bezig houden met ontwerp, beheer en communicatie. Ook is de projectleider aanspreekpunt voor de bestuurders. De projectleider coördineert dus het hele omschakelingsproces.

Aangezien het omschakelproces veelal een kwestie is van het creëren van draagvlak en bewustwording, is het daarom een absolute randvoorwaarde dat de projectleider voldoende tijd hiervoor beschikbaar

heeft en de noodzaak van omschakelen goed en helder kan overbrengen aan burgers, collega's en bestuurders.

Communicatie

Intern (ambtelijk en bestuurlijk) en extern (burgers, bedrijven) draagvlak en bewustwording zijn belangrijk voor een succesvol omschakelproces. Niet-chemische onkruidbestrijding brengt in de meeste gevallen veranderingen in het straatbeeld en in de beleving van de openbare ruimte met zich mee. Om voldoende draagvlak te creëren en vooral ook te behouden, moeten interne en externe actoren intensief worden betrokken bij het gehele proces. Communicatie is daarom cruciaal bij de omschakeling naar een niet-chemisch beheer. Om de verschillende betrokkenen op het juiste moment van de juiste informatie (op maat) te kunnen voorzien is een (eenvoudig) communicatieplan een goed hulpmiddel. Belangrijke stelregel is: "Als er wat te melden valt, meld het dan!"

Hulpmiddelen

Een belangrijk hulpmiddel bij het omschakelingsproces (inclusief voorbeeldprojecten en beleidsuitwerking) is het handboek 'Gifvrije onkruidbestrijding door gemeenten' dat in opdracht van de projectgroep is ontwikkeld. In het handboek zijn de verschillende processtappen en de alternatieve onkruidbestrijdingsmethoden beschreven. Gedurende het project zijn de voorbeeldprojecten bij de verschillende deelnemende gemeenten zo veel mogelijk conform het stappenplan van dit handboek opgezet en uitgevoerd. De beleidsuitwerking heeft zoveel mogelijk plaatsgevonden volgens de opzet van het standaard maatwerkplan dat in het handboek is opgenomen. Meer informatie vindt u in het volgende hoofdstuk waarin het handboek uitvoeriger wordt beschreven.

Hoe verder?

Uit de resultaten van het project blijkt dat het project en de gevolgde werkwijze een succes zijn geweest. De werkwijze en opgedane ervaringen kunnen nu ingezet worden bij het omschakelproces bij de overige Limburgse gemeenten. Een vervolg bij de overige Limburgse gemeenten is wenselijk.

Kosten en bestuurlijk draagvlak zijn dan de knelpunten waaraan extra aandacht besteed moet worden.

Er blijkt daarnaast vooral een grote behoefte aan samenwerking tussen gemeenten bij niet-chemisch onkruidbeheer. Voorwaarde is wel dat het samenwerken concreet en werkzaam is voor de gemeenten. Het is immers **samen werken** aan een duurzaam onkruidbeheer in de provincie Limburg. Deze samenwerking zou daadwerkelijk gestalte kunnen krijgen door enkele voorzieningen, bijvoorbeeld:

- Een Limburgse vraagbaak of loket voor gemeentelijke vragen.
- Samenwerking tussen verschillende Limburgse gemeenten in regioteams.
- Een netwerk of vakgroep van gemeentelijke contactpersonen die bij elkaar komen kijken.

Door de intensieve samenwerking rond de voorbeeldprojecten binnen dit project is een zo breed mogelijk scala aan ervaringen opgedaan en voorkomen dat gemeenten ieder voor zich het zelfde wiel heeft uitgevonden. Toch blijft het wel belangrijk dat iedere beherende organisatie eigen pilots uitvoert, om de doelstelling goed ingebed te krijgen in de eigen organisatie, in zowel het beleid als de uitvoering.

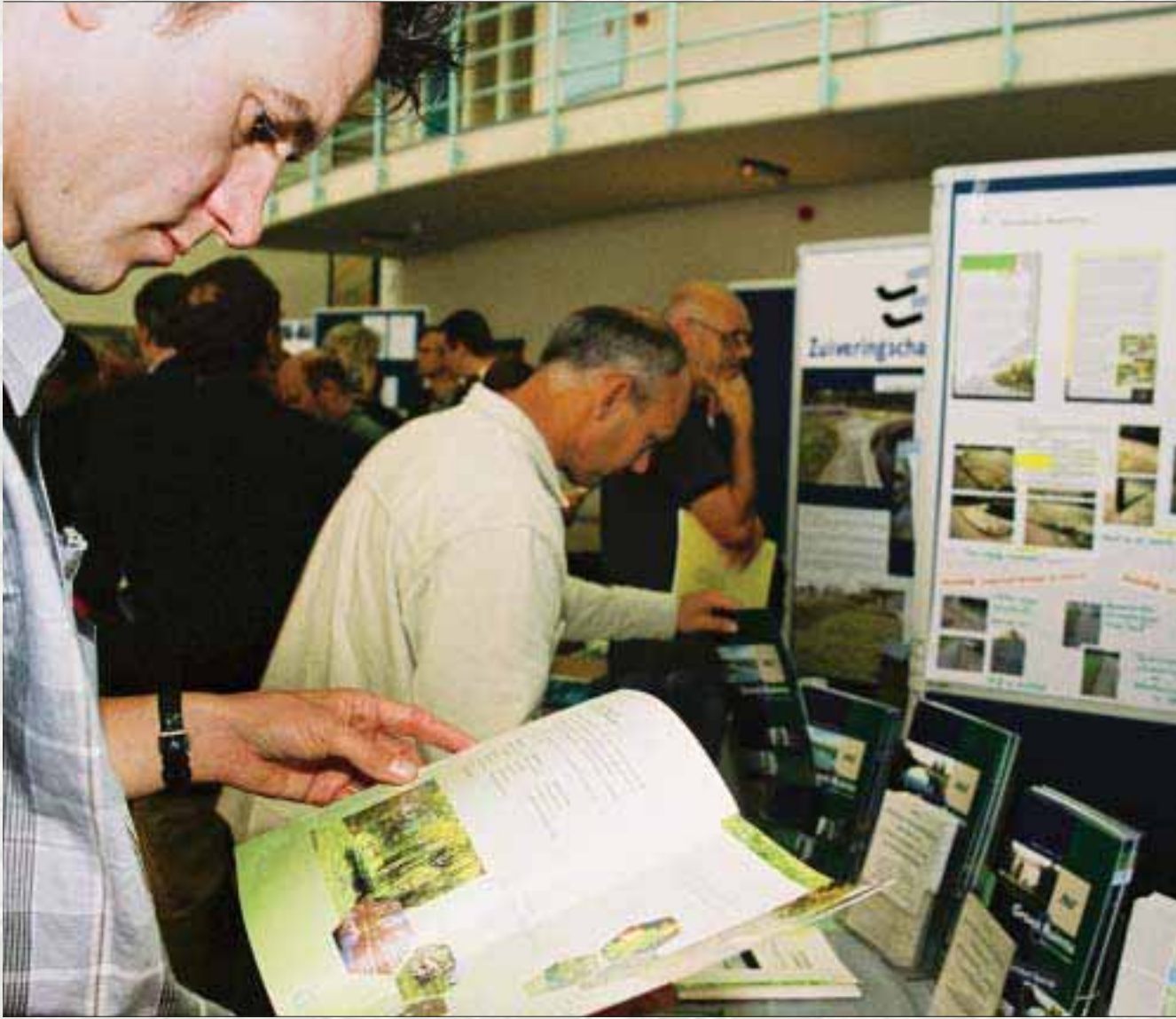
Ook voor de waterbeheerders ligt er een belangrijke rol. Vanuit het oogpunt om de kwaliteit van het oppervlakte- en grondwater verder te verbeteren zijn zij de belangrijkste aanjagers voor het omschakelproces binnen gemeenten. Zij moeten duidelijk aangeven waarom het omschakelproces ingezet moet worden en hoe dit het beste gestalte gegeven kan worden. In het project met de 8 Limburgse gemeenten is hiermee voldoende ervaring opgedaan en er is voldoende informatie voorhanden om ook de andere Limburgse gemeenten op maat te kunnen helpen. Het is duidelijk dat niemand er alleen voorstaat, maar dat we de klus met zijn allen moeten en kunnen klaren.

Aaneengesloten verhardingen geven onkruid minder kans

Ook sportvelden kunnen zonder!

Bij de reconstructie van de sportvelden in de gemeente Roerdalen rees de vraag hoe kunnen we nu beter rekening houden met het chemievrije beheer van zowel de velden als de overige terreinonderdelen? Ook al was het op de valreep, in het programma van eisen voor het ontwerp werd meegenomen dat het (detail)ontwerp van het sportveld dusdanig moet worden vormgegeven dat het beheer van de verhardingen en beplantingstroken zonder chemische bestrijdingsmiddelen eenvoudig (bij voorkeur machinaal) en goedkoop mogelijk uitgevoerd kan worden. Dit resulteerde in functionele verhardingen en een door-dachte locatie van obstakels. Chemische bestrijding kan verder op bestaande velden worden afgebouwd door het gebruik van biologische meststoffen in plaats van kunstmest: het gras ontwikkelt dan een sterker wortelgestel, groeit sterker en is daarnaast ook nog minder droogtegevoelig. In 2003 loopt een proef met biologische bemesting.

Bijlage 1

Stappenplan voor omschakeling voor gifvrij onkruidbeheer

Handboek 'Gifvrije onkruidbestrijding door gemeenten'

Ter ondersteuning van de omschakeling naar niet-chemische onkruidbestrijding is het handboek 'Gifvrije onkruidbestrijding door gemeenten' opgesteld. Dit handboek kan door elke gemeente worden gebruikt als leidraad bij de omschakeling naar een gifvrij onkruidbeheer. Het handboek is opgesteld omdat dit overgangstraject een zorgvuldige voorbereiding vergt, waarbij een aantal vaste stappen moet worden doorlopen. Het handboek biedt daarom een stappenplan waarmee gemeenten de omschakeling naar gifvrij onkruidbeheer stapsgewijs kunnen oppakken. Behalve een stappenplan biedt het handboek ook praktische informatie, tips en aanraders.

In het handboek is tevens een overzicht opgenomen van de werking, kosten en de milieubelasting van de in te zetten methoden en technieken om onkruidgroei te bestrijden (curatief) of te voorkomen (preventief).

In de bijlage is een standaard-maatwerkplan opgenomen. Dit is een proceshandleiding waarmee een gemeente op een snelle en doeltreffende wijze een eigen plan van aanpak kan opstellen. Opgenomen zijn onder meer inventarisatielijsten en een uit te werken fasering voor gebruik bij verschillende onderhoudsniveaus (geen, geringe, matige of zware onkruidgroei). Daarnaast geeft het handboek aan welke rol communicatie vervult in het omschakelproces en hoe hier het beste invulling aan gegeven kan worden. Hierbij ligt de nadruk op het voorlichten van eigen medewerkers, burgers en bedrijven over de inzet van alternatieve methoden en de consequenties hiervan. Een gevolg kan bijvoorbeeld zijn dat er plaatselijk wat meer onkruid in het straatbeeld verschijnt.

Stappenplan voor de omschakeling op een beheer zonder bestrijdingsmiddelen

Tabel 2 geeft een uitgebreid overzicht van het stappenplan. Kern van het stappenplan is het stellen van duidelijke doelen, het verkrijgen van draagvlak voor de te maken keuzen bij bewoners, bestuur en betrokken afdelingen van de gemeente, en het stapsgewijs invoeren van niet-chemisch beheer

door het werken met voorbeeldprojecten. Heel belangrijk zijn ook de nazorg en evaluatiemomenten.

Praktische informatie

Het handboek biedt veel informatie over het niet-chemisch onderhoud van verhardingen, openbaar groen en sportvelden. Bij verhardingen en openbaar groen ligt het accent op ontwerp, aanleg en onderhoud.

De meeste 'winst' kan worden geboekt door een goed ontwerp en een juiste aanleg. Door een goed ontwerp kan worden voorkomen dat ongewenste kruiden een kans krijgen. Een ander aandachtspunt is de bereikbaarheid voor niet-chemische onderhoudsmethoden. Op verhardingen is bijvoorbeeld de wijze van plaatsing van lantaarnpalen en andere obstakels bepalend voor de kosten van de later uit te voeren (niet-chemisch) onkruidbestrijding.

Onkruidbrander: effectief indien u de behandeling regelmatig herhaald

Het handboek biedt uitgebreide informatie over alternatieve onkruidbestrijdingstechnieken op verhardingen zoals bijvoorbeeld de borstelmaschine, de onkruidbrander, de bosmaaier en het heet-water apparaat. Wat zijn de voor- en nadelen, wat is de productiviteit en wat zijn de kosten van de alternatieven. Voor het beheer van sportvelden wordt vooral ingegaan op de relatie tussen het voorkomen van ongewenste kruiden en de wijze van bemesten. Het blijkt dat bij een keuze voor micro-organismen als meststof de grasmat in betere conditie kan blijven en onge-

Fase en activiteiten	Besluiten	Resultaten
1 INITIATIEF 1.1 Aanstellen projectleider 1.2 Inventariseren betrokken partijen 1.3 Opstellen projectplan 1.4 Regelen financiering 1.5 Informeren intern en extern	Bestuur besluit over projectplan	Goedgekeurd projectplan incl. financiering (soms in de vorm van een startnotitie of een bestuursopdracht) Draagvlak om project te starten
2 VOORBEREIDING 2.1 Verzamelen veldgegevens 2.2 Verwerken gegevens 2.3 Opstellen rapportage inventarisatie 2.4 Aangeven gewenste situatie 2.5 Informeren intern en extern 2.6 Opstellen maatwerkplan	Bestuur besluit over maatwerkplan	Goedgekeurd maatwerkplan/ incl. financiering (soms in de vorm van een beeldkwaliteitsplan of beheerplan) Draagvlak om plan uit te voeren
3 UITVOERING 3.1 Uitvoeren voorbeeldproject 3.2 Bijstellen maatwerkplan 3.3 Informeren intern en extern 3.4 Opleiden intern 3.5 Aanpassen ontwerp 3.6 Omvormen 3.7 Aanpassen beheer	Bestuur besluit over aangepast maatwerkplan	Uitgevoerd voorbeeldproject Volledig maatwerkplan Deskundige medewerkers Aangepaste ontwerpen en ontwerpeisen Omgevormde terreinen Aangepast beheer
4 NAZORG 4.1 Meten en monitoren 4.2 Evalueren 4.3 Bijstellen werkwijze 4.4 Informeren intern en extern	Bestuur besluit over aangepast plan of aangepaste werkwijze	Inzicht in resultaten project Eventueel bijgestelde plannen en werkwijze

Stappenplan om het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen te reduceren.

wenste onkruidgroei achterwege blijft. Uit een recente studie dat in opdracht van het RIZA (Rijksinstituut voor Integraal Zoetwaterbeheer en Afvalwaterbehandeling) door de Universiteit van Amsterdam is uitgevoerd, blijkt dat chemische onkruidbestrijding, ook bij selectieve toepassing, vanuit milieuoverwegingen verreweg de slechtste optie is. Dit komt vooral tot uiting in de ecotoxiciteit in oppervlaktewater en in het watersediment. De toepassing van alternatieve methoden blijkt niet te leiden tot onevenredige afwenteling van milieueffecten.

Bijlage 2

Enquête Gifvrije onkruidbestrijding door gemeenten

Vragenlijst Limburgse gemeenten

Naam gemeente: _____

Contactpersoon: _____

Telefoonnummer: _____

1. Kent u het project 'Gifvrije onkruidbestrijding Limburg'?

- Nee (ga verder met vraag 3)
- Ja

2. Zo ja, hoe kent u dit project? (meerdere antwoorden mogelijk)

- Via het Handboek 'Gifvrije onkruidbestrijding door gemeenten'.
- Via het mini-symposium 'Gifvrij onkruidbeheer' (september 2002).
- Via collega's
- Via het blad Watermerk van het Zuiveringschap Limburg
- Via andere publicaties, nl. _____
- Overige, nl. _____

3. In hoeverre maakt uw gemeente momenteel gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen?

	Chemievrij	Zeer selectief gebruik	Selectief gebruik	Gebruiken (niet-selectief)	Gebruiken (Volvelds)
Openbaar groen					
Verhardingen					
Sportvelden					

4. Kunt u voor de verschillende terreintypen de hoeveelheid chemische bestrijdingsmiddelen (op jaarbasis) en de beheersoppervlakte geven (eventueel een schatting)?

	Openbaar groen	Verhardingen	Sportvelden
Oppervlakte schatting	ha	ha	ha
Naam bestrijdingsmiddel en hoeveelheid per jaar	Kg/liter*	Kg/liter*	Kg/liter*
Naam bestrijdingsmiddel en hoeveelheid per jaar	Kg/liter*	Kg/liter*	Kg/liter*
Naam bestrijdingsmiddel en hoeveelheid per jaar	Kg/liter*	Kg/liter*	Kg/liter*
Openbaar groen	Kg/liter*	Kg/liter*	Kg/liter*

* doorhalen wat niet van toepassing is

5. Heeft uw gemeente in het verleden reeds eerder geprobeerd het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen terug te dringen?

- Ja
- Nee

6. Zo ja (meerdere antwoorden mogelijk)

- In openbaar groen
- Op verhardingen
- Op sportvelden

7. Zo ja, hebben deze pogingen daadwerkelijk geleid tot een afname van het gebruik bestrijdingsmiddelen?

- Ja, het gebruik van bestrijdingsmiddelen is daardoor fors verminderd
- Ja, maar de afname van het gebruik van bestrijdingsmiddelen was relatief gering
- Nee

8. Is uw gemeente van plan in de toekomst om te schakelen naar niet-chemische onkruidbestrijding?

- Reeds bezig met omschakeling
- In de nabije toekomst. (*Binnen 2 jaar van start*)
- Op de lange termijn
- In twijfel over een omschakeling
- Geen omschakeling van plan.

9. Zou samenwerking met andere partijen een bijdrage kunnen leveren bij het bereiken van een omschakeling naar niet-chemisch onkruidbeheer? (meerdere antwoorden mogelijk)

- Ja, samenwerking met buurgemeenten
- Ja, samenwerking met andere overheden, zoals Zuiveringschap, Provincie, Rijkswaterstaat of Waterleiding Maatschappij Limburg
- Ja, samenwerking met overige partijen, nl. _____
- Nee

10. Zo ja, wat verwacht u van deze samenwerking?

- Uitwisseling van kennis en ervaring
- Ondersteuning
- Bijdrage aan het bestuurlijk draagvlak van uw gemeente voor de omschakeling
- Gezamenlijk optrekken naar burgers en bedrijven (communicatie)
- Het eenmalig ter beschikking stellen van financiële middelen
- Anders, nl. _____

Provincie
Limburg

Ministerie van Verkeer en Waterstaat

Rijkswaterstaat

Gemeente Heerlen

Gemeente
Helden

Gemeente Maastricht

Gemeente Roerlaan

GEMEENTE ROERMOND

ALTERRA

RIJKSINSTITUUT VOOR LAND- EN TUINBOUW

DLY Adviesgroep NV

VOOR ALLES VAN BUITEN